

Inhoud

Proloog	7
Blankenberge	17
Donderwolven	27
De Grote Oorlog	33
Het gezin Van Paemel	45
IG Farben	51
De Tweede Wereldoorlog	61
Krijgsgevangen	65
Edith Van Paemel	81
IG Auschwitz	95
Verplichte tewerkstelling	109
IG Barakkenstadt	125
Liefdesbrieven	133
Kampeven	143
Buna-Monowitz	155
Brandgeur	169
Holocaust	177
Ineenstorting	187
Terugtocht	205

Bevrijd	219
Leo Van Paemel	231
Na de oorlog	237
Proces van Neurenberg	243
IG Farben-proces	251
'Wir haben es nicht gewusst'	267
Epiloog	273
Bedenking	281
Dank aan	285
Bibliografie	287
Personenregister	293
Noten	299

Proloog

Dagelijks wandel ik langs de kustlijn van Blankenberge. Ik hou van de wind die door mijn haren waait, van de ziltige smaak van de zee en van het rustgevende geluid van eb en vloed. Het geeft me een gevoel van vrijheid en de kracht om voor mezelf op te komen. Hier ben ik opgegroeid, hier woon en leef ik, en hier wil ik ook langzaamaan oud worden. Bij de viering van mijn 63ste verjaardag zag ik heel wat van mijn vrienden en familieleden terug, de meeste nog in goede gezondheid en gelukkig, stuk voor stuk godenkinderen. Want wij kenden nooit oorlog en groeiden op in een ongekende periode van vrede en toenemende welvaart. Wij leden nooit honger en werden nooit mishandeld. Wij kregen degelijk onderwijs en, bijzonder voor vrouwen, recht op zelfbeschikking. Zoals het recht om zelf te beslissen wat ik met mijn leven wilde doen, of ik wilde huwen of niet, of ik kinderen wilde of niet, welk beroep ik koos en waar ik ging wonen. Het recht ook om zelf te bepalen met wie ik relaties aanging, waarin ik geloofde of niet geloofde. Het recht ook dat ik nu zelf kan beslissen hoe mijn levenseinde zal zijn indien ik ongeneeslijk ziek zou worden en zou moeten leven in ondraaglijke pijn. Al die rechten en vrijheden heb ik, samen met mijn leeftijdsgenoten, in de loop van mijn leven gekend en verworven. Ze zijn zo evident dat de meesten onder ons, er niet bij stilstaan dat er ooit een tijd bestond waarin dat niet het geval was. Ook ik niet, althans niet tot voor enkele jaren.

Ik groeide op in een liefdevol gezin. Mijn ouders hielden van elkaar en voedden mijn broer Guido, die tien jaar ouder is dan ik, en mezelf met veel liefde en warmte op. Ze baatten samen een hotel uit in de Vanderstichelenstraat in Blankenberge, niet ver van de kustdijk. Ze werkten zich uit de naad om van het familiepension een volwaardig erkend hotel te maken. Tijdens de zomers speelde ik er op het strand en in de duinen, samen met mijn broer, neef en nichtjes, de babyboomers, allen geboren tussen 1946 en 1956. We waren met zeven, ik was de jongste van mijn

generatie. Onze toen nog jonge ouders waren bezorgd om ons en investeerden in onze toekomst die zorgelozer, vrijer en vooral veiliger moest zijn dan die van hen. Vooral tijdens de zomermaanden werden ze opgeslorpt door de drukte van het kusttoerisme. Daardoor ontsnapten we al eens aan hun aandacht wat ons alleen maar sterkte in onze ontplooiing tot zelfbewuste en onafhankelijke tieners. Uiteraard moest er vaak meegewerkt worden in de zaak, maar dat was gewoon in die tijd.

In het hotel mocht ik al op jonge leeftijd moeder helpen met het opmaken van de bedden en schoonmaken van de kamers. En bij vader, die als chef-kok de keuken bestierde, hielp ik de glazen en borden afwassen en drogen. Soms mocht ik de soepgroenten snijden, in de pot roeren om smeuge aardappelpuree te maken of fondantchocolade opwarmen en mengen met een eierdooier als saus op een heerlijke *dame blanche*. Dat meehelpen was een vanzelfsprekendheid, een les in het zinvol invullen van mijn tijd. Werken was een leidmotief, bijna een tweede natuur die het leven overheerste, het stelde je in staat om vooruit te komen. Toen ik aan het opzoekingswerk begon voor dit boek, vond ik talloze vergeten foto's van mijzelf als kind met mijn vader. Hij staat er altijd op met opgestroopte mouwen, klaar voor een karwei. Maar hij was ook een speelvogel die me na schooltijd in zijn koksbroek kwam ophalen met zijn brommertje. Het was het uurtje voor de avondservice waarin we naar het strand of de polders reden. Weg uit de stadsdrukke mocht ik dan het stuur vasthouden. Toen ik wat ouder werd, was ik wat gegeneerd over zijn outfit. Een waakzame leerkracht moet dat hebben opgemerkt en berispte me dat ik trots moest zijn op een vader die werken een voorrecht vond. Hij is altijd mijn *working class hero* gebleven.

Op een dag toonde hij mij in de keuken hoe hij vroeger een aardappel schildte, en met zes houwen maakte hij een perfecte kubus waarna hij lachte en een knipoog gaf aan mijn moeder. De drie meter lange keukentafel was het zenuwcentrum van het hotel. Daar werd gegeten, gebabbeld, schoolresultaten besproken, menu's opgesteld voor de komende weken en boodschappen gepland, maar er werd ook vaak gespeeld. Vooral 's avonds speelden we gezelschapsspelletjes zoals ganzenbord of met de speelkaarten de zwartepiet verjagen. Mijn vader liet me altijd winnen. Allicht om het slapengaan moeiteloos en plezieriger te doen verlopen. Het hotel telde veel kamers waar ik me tijdens de winterdagen als kind in verstopte en mijn dromen naspeelde. Ik had een gelukkige jeugd en genoot van het leven. Mijn schooltijd verliep voorspoedig en zo groeide ik zonder problemen op in het gezelschap van mijn vrienden

en vriendinnen, die net als ik uitkeken naar de verlofdagen en dan vooral naar de zomer, de zon, de zee en het strand.

Toen ik twaalf was en samen met mijn moeder rondneusde in de klerkasten in haar slaapkamer, vond ik een dik pak enveloppen met brieven gewikkeld in zijdepapier, met een eenvoudig koordje errond. Dat intrigeerde mij, het lag zichtbaar op een schapje in de kast. Toen ik haar naar de inhoud vroeg, wimpelde moeder mij af. Op een wat grinnikende en verlegen toon zei ze 'dat het brieven van papa waren en dat ik ze ooit wel zou kunnen lezen, als de tijd er rijp voor was'. Daarna sloot ze de kast met een sleutel en werd er niet meer over gesproken. Mijn interesse was echter gewekt. Blijkbaar bevatte het pakje brieven over zaken die vroeger hadden plaatsgevonden. Voor het eerst ging ik bij bezoek van vrienden van mijn vader niet alleen in een hoekje spelen, maar bleef ik rondhangen bij de zetels in de woonkamer waar allerlei verhalen werden verteld. Eerst begreep ik niet zo goed waarover ze het hadden, maar met de jaren drong tot mij door dat ze het over de Tweede Wereldoorlog hadden, iets waarover we in de geschiedenislessen op school nog niet gesproken hadden. Daar ging het over de Romeinen, de kruistochten en de graven van Vlaanderen. Het besef dat mijn ouders in hun jonge jaren indringende en beklijvende zaken hadden meegemaakt, drong langzaam maar zeker tot mij door. Ik begon te begrijpen dat ze eersterangsgetuigen waren geweest van onuitwisbare gebeurtenissen die de wereld voorgoed hadden veranderd. Voortaan luisterde ik aandachtig als vader sprak.

Dat deed hij, soms eerder anekdotisch of juist in heel algemene termen. Toen hoorde ik voor het eerst woorden als 'krijgsgevangene', 'verplichte tewerkstelling', 'gevangenen in zebrapakken' en 'luchtaanvalen'. Hij vertelde dat ze veel geluk hadden gehad dat ze het er levend van afbrachten, al begreep ik niet juist waarom. Soms viel de naam Auschwitz, al wist ik toen helemaal niet waar dat lag of waarover het ging. Tijdens een weekend trokken we naar Parijs, waar we bijzonder hartelijk ontvangen werden door leeftijdsgenoten van vader en moeder en waar het al snel over *la guerre* ging. Wat ze elkaar vertelden, weet ik niet meer. Ik zat onder een tafeltje strips te lezen. Ook hier viel de naam Auschwitz zonder dat ik erbij stilstond. Hoe kon het ook, bijna niemand sprak erover of had ervan gehoord. Toen we in de jaren zestig al vrij vroeg een televisietoestel hadden, keek ik met mijn broer en ouders regelmatig naar documentaires over de natuur, cultuur en over 'den oorlog'. Vader gaf daar vaak commentaar bij. Hij sprak zich fel uit tegen

Het pak brieven en het dagboek in de klerkast van Yvonne Schollen. © Privécollectie

het militarisme en de oorlogszucht in andere landen in de wereld, maar zei nauwelijks iets over zijn eigen geschiedenis, behalve dat hij als kok in een kamp had moeten werken. Moeder bleef doorgaans stil meekijken of trok zich terug in de keuken, alsof ze er weinig mee te maken wilde hebben. Gaandeweg kreeg ik natuurlijk een beter zicht op de Tweede Wereldoorlog, over de dramatische strijd van de geallieerden tegen het nazisme tussen 1939 en 1945. Een oorlog met veel doden en veel leed, zo zag ik het toen.

Pas toen ik als tweeëntwintigjarige de Amerikaanse televisieserie *Holocaust* zag, begreep ik beter de omvang van het enorme menselijke drama, al bleek een en ander historisch niet helemaal correct. Naar de negen uur durende televisiedocumentaire *Shoah* van de Franse filosoof en journalist Claude Lanzmann uit 1985 over de vernietiging van de Joden, de Roma- en Sintizigeuners en andere groepen mensen, heb ik niet durven kijken. Ook vader keek er niet naar, het was te aangrijpend, al bleef hij met vrienden uit de kampen over de oorlog praten. De naam Auschwitz bleef geladen en wanneer mijn vader erover begon, had het altijd iets belerends, zonder dat hij veel over zichzelf en mijn moeder

vertelde. De enige aan wie hij meer details gaf, was aan mijn neef Tom, de zoon van zijn zus Edith. Als hij erbij zat, ging het soms over de ‘verbrande lijkengeur die zich in Auschwitz over de plaats verspreidde waar hijzelf had gezeten’, over de chaos en paniek op het einde van de oorlog, en zijn odyssee terug naar België. Dat was nieuw voor mij. Maar voor de rest herhaalde hij zich zo vaak dat we hem vroegen om er niet opnieuw over te beginnen. Mijn vader hield niet van Duitsers en was tevreden dat ze maar met weinigen afzakten naar zijn hotel in Blankenberge. Hij was ze liever kwijt dan rijk. Toch was hij geen verbitterd man, integendeel, hij bezat veel humor en kon anderen gemakkelijk aan het lachen brengen. Zijn favoriete serie werd dan ook *Fawlty Towers* en dan vooral de aflevering *Don't Mention the War* waarin de grandioze John Cleese de draak steekt met Duitsers die alleen maar aan oorlog dachten. Daar moest hij toen hard om lachen.

Halfweg de jaren tachtig vlogen de kinderen het nest uit, maar ook daarna bleef het gespreksonderwerp bij familiebijeenkomsten regelmatig de oorlog. We beseften dat vader en moeder een groot trauma met zich meedroegen dat ze moeilijk konden delen. Daar werd dus niet op ingegaan en met de jaren vervaagde ook onze interesse. Mijn vader overleed in 1999, hij heeft zijn geheim nooit aan mij onthuld. Pas toen had ik het met mijn moeder over Auschwitz, ook zij had er gezeten. Ze wilde de plek opnieuw bezoeken. Toen ik vroeg waarom, antwoordde ze dat ondanks de gruwel en het gescheiden zijn van haar ouders, het een periode was geweest die van een grote betekenis was voor haar en mijn vader. Daar, en nergens anders, werden de blijvende banden gesmeed voor een levenslang samenzijn. Ze hadden dan ook een erg goed huwelijk. Haar bezoek aan Auschwitz is helaas nooit doorgegaan. Ik had intussen wél de kans gekregen om Auschwitz te bezoeken, namelijk in 2003. Als moreel consulent maakte ik met toenmalig defensie-minister André Flahaut en een aantal Brusselse scholieren een eendaagse reis naar het voormalige concentratie- en vernietigingskamp.

We werden begeleid door Joodse overlevenden van het Auschwitz-comité. Ze beschreven hoe ze voortdurend zochten naar extra voedsel naast hun ontoereikend rantsoen. Hoe paradoxaal was het dat op een plek waar eten ooit het allerbelangrijkste was, wij op dat moment geen hap door onze keel kregen. De eetkraampjes die zich bevonden aan de ingang van het kamp, bleven onbezocht. Een overlevende die ons begeleidde, zei het zo: *‘Ici, lorsqu'on visite le camp, on n'a jamais faim.’* Bij velen

geen bergje te besporen. Hier werken er duizende
mannen. Van alle nationaliteiten. Alle is natuur-
lijk nieuw. Alle is zo'n heem. Je voelt u door
alleen. maar de gewoonte komt wel rap.
U schikt me best in alles. Aan moed heeft me
het me nooit ontbroken. Van Bliergaauvallen
hebben ze hier nooit last.

De hond is zo veel mogelijk van alle op de
Hoogte. de eerste dagen zijn heel lastig. t is daar
om dat ik zal uitbreiden, want ik heb nog
van alle te doen. Die 150 f die u me gegeven
hebt betaald Leo aan Tabe. U heb Han ver-
wikkeld. Komt maar dikwijls naar Tabe - als
je deses brief ontvangt. Gaat een heel nieuw
brengen. morgen schijf ik Han. U moet u ook
bedanken voor de. om de Zoektocht, masserant
chocolade enz. enz. U spaar het meeste om of
de feestdagen of te penselen. U zal dan of je dankt.
U wensch je ook alsook uw goede ouders. heel
gelukkige feestdagen. mocht de vrede spoedig
komen. ook bedank ik u nu voor alles.

Ziekte mijn adres: Van Paemel Willy
verzend de brief van
Pinker per vliegtuig / 2.75 f /
Tubus. U heb hem dus in
6 dagen. U verlang rap nieuws
van u.
Proche aan ouders en alle
wat ik jullie wenschen kan voor
kerst en nieuwjaar
u. Kus van Willy -

Auschwitz	✓
Buchenholz 2.0	✓
Lager 2.	✓
Blok 3.	✓
Barakke 3.	✓
Stube 2	✓
Duitschland.	✓

Brief van mijn vader met onderaan het afzendadres:
Auschwitz, Lager 2, Blok 3, Barak 3. Let op de donkere verticale streep
van de Duitse censuur. © Privécollectie

schoot het gemoed vol bij het zien van de barakken, de laboratoria en de ovens maar vooral van de stapels valiezen, haren, kleren, schoenen, prothesen en kinderspeelgoed die de Joden na hun aankomst in Auschwitz werden afgenomen. Het maakte een verpletterende indruk op mij.

Mijn moeder stierf in 2008, maar veel heeft ze me verder niet verteld, het leek of ze het verleden liever liet rusten. Ook voor mij was het toen een afgesloten onderwerp en ik had eerlijk gezegd ook niet de behoefte om er dieper op in te gaan. Want wie of wat interesseerde zich nog voor een familiegeschiedenis van ruim zeventig jaar geleden? Pas toen ik het ouderlijk huis leegmaakte, vond ik opnieuw het pak met enveloppen met brieven, ingepakt in zijdepapier met het strikje errond, dat vroeger in haar kleerkast had gelegen. Ik deed er weinig mee en legde het op mijn beurt op een schap in mijn kleerkast. Slechts sporadisch deed ik een enveloppe open, las wat willekeurige regels en legde de brief terug. Op een dag las ik dat mijn vader vanaf eind 1942 als chef-kok tewerkgesteld was in een kamp. Onderaan de brief stond zijn afzendadres: 'Auschwitz III, Lager II'. Mijn interesse was gewekt en ik legde het hele pak op een tafel. Tussen de brieven vond ik een schriftje waarin ik las dat hij in mei 1940, bij de inval van de Duitsers in ons land, krijgsgevangen was gemaakt. Het was een dagboek. Toen ik een goede vriend inlichtte over het bestaan van die brieven, wees hij me erop dat antiquairs dol waren op originele getuigenissen en brieven die nog niemand gehoord of gezien had. Archieven werden al duizenden keren geraadpleegd en waren doorgaans breed bekend. Mijn brieven niet. Dat antiquariale aspect vond ik niet belangrijk. Ik dacht: ik vertel het aan iemand die er meer waarde in zou zien.

Eind 2019 ging ik naar een lezing van professor Dirk Verhofstadt over zijn laatste boek *Kleermaker in Auschwitz*, dat hij samen met David Van Turnhout schreef. Hij gaf een powerpointpresentatie met beelden en documenten over het leven van de Poolse kleermaker Ide Leib Kartuz, die in 1929 naar Antwerpen trok en er met zijn vrouw twee kinderen kreeg. Hij had een goed leven tot de Duitsers vanaf de bezetting allerlei verordeningen uitvaardigden tegen de Joden. Zijn ouders, broers, zusters en andere familieleden die waren achtergebleven in Polen, werden in 1942 opgepakt, in een getto gestopt en nadien vergast in het vernietigingskamp Treblinka. Zelf werd hij in juli 1942 in Antwerpen gearresteerd en gedeporteerd naar Auschwitz, waar zijn vrouw en kinderen onmiddellijk vermoord werden. Hij overleefde als kleermaker het kamp, en later ook de dodenmars naar concentratiekamp Mauthausen in Oostenrijk. Hij

werd bevrijd in het nevenkamp Gunskirchen. Het was een pakkend, emotioneel verhaal en ik dacht terug aan de geschiedenis van mijn ouders. Op het einde van zijn presentatie wees Dirk op het gevaar van het hedendaagse rechts-extremisme en toonde een dia van een Joodse begraafplaats in Nederland waarvan de graven beklad werden met hakenkruisen. Achteraan op de muur van de begraafplaats stond de boodschap *Wir Sind Zurück*. Ondanks alle ellende die het nazisme in de voorbije eeuw had veroorzaakt, zijn er blijkbaar groepen en individuen die het gedachtegoed van Hitler en zijn trawanten nog steeds blijven goedpraten. Extreemrechts kent succes in Europa en de rest van de wereld, en er zijn veel tekenen die erop wijzen dat de situatie nog erger wordt, aldus de spreker die ons aanspoorde om het verleden niet te vergeten.

Dat laatste viel bij mij niet in dovemansoren. Onmiddellijk na die pakkende lezing sprak ik Dirk aan en vertelde hem over het dagboek van mijn vader, zijn liefdesbrieven vanuit Auschwitz aan mijn moeder, en over hun verblijf in het kamp. Uiteraard dacht ik niet aan een boek, ik hoopte gewoon op een luisterend oor. Dirk aarzelde geen ogenblik en zei me dat ik het verhaal van mijn ouders moest neerschrijven en dat hij me daarbij zou helpen. Op 12 maart 2020, twee dagen voor het begin van de strenge lockdown tegen het coronavirus, spraken we af in een restaurant in Loppem, bij Brugge. Ik toonde Dirk enkele brieven en het dagboek. Hij was gefascineerd en besloot ter plekke dat we samen een boek zouden schrijven. Toen we afscheid namen, wisten we niet dat we elkaar niet meer fysiek zouden kunnen ontmoeten. Vanaf dat moment verliep alles via mail. We spraken af dat we elk onze contacten zouden raadplegen. Dirk bij het Belgische Rijksarchief en bij andere instellingen en archieven in Duitsland en Polen. Ikzelf bij het Belgische leger, de stad Blankenberge, bij mijn familieleden en andere persoonlijke zaken die bij me thuis op zolder lagen. Al snel doken allerlei documenten op over het parcours van mijn ouders voor ze in Auschwitz aankwamen. Mijn vader bleek verplicht tewerkgesteld te zijn bij het Duitse concern IG Farben dat in de beruchte stad een nieuwe fabriek bouwde voor de productie van synthetisch rubber. Dirk verweefde het verhaal van de chefkok met het grotere plaatje van de fabriek en het kampencomplex dat IG Auschwitz werd genoemd.

Zo begon voor Dirk en mij een reis door de geschiedenis van mijn ouders en die van het concern vanaf het eind van de negentiende eeuw tot een eeuw later. Broer, neef en nichten werden ingezet om op hun beurt in familiearchieven, brieven en foto's te duiken in de hoop de